

Ljubica RADOVIĆ-MILIČIĆ*

MUZEJSKA PRAKSA U CRNOJ GORI: RETROSPEKTIVA I POGLED KA BUDUĆNOSTI

Apstrakt: Koncept nematerijalnog kulturnog nasljeđa već nekoliko godina sve više je prisutan kako u naučnom diskursu tako i u kontekstu politike i turizma, a jedan od pristupa bavljenja ovim fenomenom jeste njegova interpretacija u muzejima. U oktobru 2004. godine Generalna skupština ICOM-a usvojila je Seulsku deklaraciju o nematerijalnom nasljeđu i na taj način je takvo nasljeđe prepoznato kao važan segment muzejske prakse. Nakon toga, interpretacija nematerijalnog nasljeđa postaje dio nove muzeologije. U tom kontekstu, u radu će biti izložen hronološki prikaz razvoja ideje o važnosti postojanja muzeja u Crnoj Gori, pri čemu će biti ukazano na tradicionalnu muzeologiju, na kojoj i dalje počiva muzejska djelatnost u navedenoj državi. Nakon pozicioniranja muzeologije i ukazivanja na nedostatke tradicionalnih postulata biće predstavljeni ključni periodi za razvoj nove muzeologije. Ukazivanjem na poželjnu promjenu muzeološke paradigme ističe se interpretacija nasljeđa u okviru muzejske prakse. Shodno tome, cilj rada je ukazivanje na značaj participatorne muzeologije — kao domena u kojem se ogleda promjena i progres muzeološko i etnološko-antropološkog pristupa.

Ključne riječi: *nematerijalno kulturno nasljeđe, muzej, muzeologija, participatorna muzeologija*

Sakupljanje je staro koliko i sama civilizacija. Prve naznake sakupljanja sličnog kao kada formiramo zbirke u muzejima, moguće je uvidjeti u mitu o Nojevoj barci. Nekoliko vjekova prije formiranja muzeja kakve danas znamo, ubrzo nakon kulturne i naučne revolucije, započeto je osnivanje „kabineta čuda”. U tim zbirkama nalazili su se, za evropsku kulturu, neobični, daleki i *drugačiji* predmeti. Sredinom XVI vijeka plemići u Evropi, naučnici i vladari prikupljali su predmete različitih vrsta i selektovali ih u zbirke, a

* Ljubica Radović-Miličić, kustos etnolog-antropolog, JU Muzeji i galerije Budve, ljubicardovic@gmail.com

već u XVII vijeku ta moda se proširila na cijelu Evropu. Tendencije takvih kabineta bile su usmjerene ka objašnjavanju svijeta i okruženja jer je to bilo vrijeme kada su se otkrivali novi djelovi zemljine kugle, a putovanja su bila mogućnost za upoznavanje novih biljnih i životinjskih vrsta i prilika za saznanje o drugim kulturama. Svrha takvih zbirki, u kojima su se ravnoopravno jedni pored drugih nalazili indijanski lukovi, zbirke leptira, zmajevi zubi, mikroskop..., bila je detaljno opisivanje svijeta i uspostavljanje korpusa enciklopedijskog znanja o svim stvarima koje su se nalazile u tim zbirka-ma. Kako po sistemu logike nije bilo moguće objediniti svijet u jednoj zbirci, u njima su se nalazili svi artefakti koji su se razlikovali od svakodnevnih predmeta i sve ono što je bilo bitno za opisivanje svijeta, a što nije bilo dio evropske kulture.¹ Prelaskom sa privatnog na državno vlasništvo nad zbirka-ma, što se desilo u periodu formiranja modernih država, moć prelazi sa pojedinca na naciju. Na taj način, muzeji, poput škola, postaju mjesta na kojima se prikazuje znanje kao apsolutna moć. Koncipiranje nacije kao nosioca moći temelj je za konstruisanje zbirki i muzeja. Ovakvi koncepti sačuvani su i danas; međutim, muzeji u svijetu počeli su da istražuju svoj odnos kako prema znanju tako i prema moći. Muzeji na našem prostoru (Balkana) i dalje su ograničeni autoritetom nacije i takav stav ne mijenjaju od „iskona”² (muzeji su od „iskona” ograničeni autoritetom nacije). Nacionalni muzeji nastajali su paralelno sa nastajanjem nacionalnih država, slijedeći ideologiju na kojoj se one zasnivaju. Tokom XIX vijeka otvoreni su muzeji u Londonu, Madridu, Parizu, Holandiji, Njemačkoj sa jasnim ciljem da ukažu na moć država čiju kulturu reprezentuju. Upravo pod jakim uticajem njemačkog romantizma i koncepta nacije i nacionalne države formirale su se južnoevropske države, što se ogleda i u konceptu muzeja koji je danas zastupljen na našim prostorima,³ a tako i u Crnoj Gori.

U prvom dijelu rada biće izložen hronološki prikaz razvoja ideje o važnosti osnivanja institucija kao što je muzej i pregled institucija kulture koje danas postoje u državi Crnoj Gori, sa posebnim akcentom na onima koje obavljaju prevashodno muzejsku djelatnost. Drugi dio rada ukazuje na postulate nove muzeologije⁴ i kritiku tradicionalne, na kojoj se zasniva muzeologija u Crnoj Gori. Ključno istraživačko pitanje predstavlja uloga muzeja

¹ Ljiljana Gavrilović, *Muzeji i granice moći*, Biblioteka XX vek, Beograd 2011, 27–34.

² Nav. djelo, 35–37.

³ Nav. djelo, 38–41.

⁴ Nova muzeologija se u kritičkoj literaturi pojavila krajem sedamdesetih godina (Kanada, Francuska, SAD), a svoju razradu je dobila već sredinom osamdesetih; međutim, njen nastanak se pripisuje Piteru Virgou, koji je priredio prvi zbornik radova u vezi sa ovom temom — objavljen 1989. godine.

u proučavanju, zaštiti i prezentovanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa (u daljem tekstu NKN), a od posebne važnosti u ovako definisanoj istraživačkoj postavci jeste inkluzivistički pristup muzeja. U takvom pristupu nameće se pitanje odnosa praktikanata nasljeđa i djelatnosti muzejskih institucija. Razmatranje navedenog odnosa zasniva se na teorijskoj poziciji koja je formirana na principima inkluzivne muzeologije (Alivizatou 2012) i antropologizacije muzeologije (Gavrilović 2011). Ako NKN shvatimo kao novi segment muzejske prakse i uzmemo u obzir da se kultura izražava i manifestuje pored materijalnog i posredstvom nematerijalnih elemenata, muzeji treba da odgovore zahtjevu adekvatnog interpretiranja i predstavljanja nasljeđa. To ukazuje na potrebu preispitivanja ili drugačijeg rasporeda u opozicijama materijalno–nematerijalno i hijerarhijske zamjene prvog mjesta, prema kojoj bi nematerijalno bilo primarno, a materijalno nešto što je u funkciji nematerijalnog.⁵ Uz predmete koji su na vrhu tradicionalne muzeološke skale vrijednosti, potrebni su i predmeti koji čine podlogu, infrastrukturu. Ono što označavamo kao nematerijalno, nalazi se upravo u odnosima unutar cjeline. Muzeološkim rečnikom kazano: „muzej je u znaku nastojanja da se unutar njega uspostavi primarni kontekst predmeta sa svim posledicama po arhitekturu, organizaciju rada u muzeju, muzejsku dokumentaciju.”⁶

Tragovi sakupljanja muzealija i artefakata koji imaju istorijsku važnost za kulturu Crne Gore sežu u vrijeme crnogorskih mitropolita. Karakter tada sakupljenih predmeta referira prvenstveno na crkvenu istoriju, a zatim ratni materijal (zastave, oružje, odlikovanja). Početak priče o sakupljačkoj djelatnosti vezuje se za postojanje vojnog „muzeja” u vremenu kralja Nikole kada je formirano odjeljenje za ratne trofeje Crnogoraca.⁷ Svijest o važnosti postojanja institucija kao što su muzej i biblioteka postojala je davne 1879. godine kada je Jovan Pavlović (prvi urednik Glasa Crnogorca) uputio prijedlog za osnivanje muzeja i biblioteke ministru finansija vojvodi Božu Ceroviću.⁸ Nekoliko godina kasnije Glas Crnogorca donosi Uputstva za sakupljanje materijala za istoriju i đeografiju Crne Gore, čiji je autor profesor Marko Dragović. Knjaz Nikola 1895. godine izdaje Uputstvo za uređenje Državne arhive na Cetinju, a zatim 1896. donijet je Zakon o Knjaževskoj

⁵ A. Vujnović, *Nematerijalna baština u svetu muzeja*, Muzeji u Srbiji: započeto putovanje, Muzejsko društvo Srbije, Beograd 2008, 27.

⁶ Nav. djelo, 29.

⁷ D. Medin, *Prilog poznavanju pravnog okvira zaštite i očuvanja kulturne baštine u Crnoj Gori do Drugog svjetskog rata*, Učenjaci, starinari, arheolozi: arheologija u svetlu spostvene istorije, Srpsko arheološko društvo, Beograd 2019, 26.

⁸ Nav. djelo, 35.

crnogorskoj biblioteci i muzeju.⁹ Nakon ulaska Kraljevine Crne Gore u sastav Kraljevine SHS Tomo Oraovac je inicirao osnivanje muzeja na Cetinju, a ministar prosvjete 1921. godine¹⁰ donosi odluku kojom usvaja prijedlog i Ministarski savjet 7. maja 1923. godine donosi odluku da se dvor kralja Nikole proglasi Narodnim muzejom.¹¹ Danas je Narodni muzej Crne Gore na Cetinju kompleksna ustanova koju čine četiri posebne muzejske jedinice: Istorijski muzej, Umjetnički muzej, Arheološki muzej sa lapidarijumom i Etnografski muzej. Javna ustanova Pomorski muzej Crne Gore i Javna ustanova Prirodnjački muzej Crne Gore predstavljaju ustanove od nacionalnog značaja, dok muzejsku/galerijsku djelatnost obavlja još deset javnih ustanova¹², izuzimajući centre za kulturu kojih ukupno ima petnaest.¹³ Muzeji u Crnoj Gori su, uglavnom, smješteni u zgradama starim nekoliko stotina godina, a neke su dobile status kulturnog dobra što dodatno zavređuje pažnju. Međutim, predmeti koji su u njima izloženi, takođe značajni, neki čak i od neprocjenjive vrijednosti, zbog svoje istorije i dugog trajanja privlače pažnju posjetilaca koji se dive njihovom postojanju i izgledu. Ukoliko vodiči ili kustosi nijesu trenutno prisutni ili ne vladaju stranim jezicima, oduševljeni posjetilac će samo površno zaključiti nešto više o lokalnoj kulturi i istoriji (shvatiće da je za lokalno stanovništvo u prošlosti bilo važno pomorstvo, ali ne i koliko su doprinijeli razvoju istog, može da zaključi da je u nekom dijelu zemlje bila značajna poljoprivreda jer će vidjeti mnogo alatki i oruđa, ali neće moći da zaključi zašto i koliko je to uticalo na kulturne odlike zajednice čije materijalno nasljeđe posmatra; uvidjeće da je u jednom dijelu države u odijevanju i načinu životu očigledan uticaj evropske mode, ali neće znati na koji način je upravo takav stil života oblikovao i

⁹ Nav. djelo, 38.

¹⁰ U periodu od 1921. godine do 1932. godine u nekoliko navrata postojale su inicijative i prijedlozi sa izradu zakona o muzejima, koji su bili rezultat rada intelektualaca i konstruktivnih promišljanja na konferencijama muzealaca, ali bez većeg uspjeha, da bi 7. septembra 1926. godine u Crnoj Gori Ministarstvo prosvjete usvojilo Pravila o uređenju Državnog muzeja, a koja je trebalo da sastavi etnolog iz Beograda Tihomir Đorđević. Brigu o zaštiti pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara u međuratnoj Crnoj Gori preuzeo je i vodio Državni muzej, sve do nakon Drugog svjetskog rata — kada je formirana specijalizovana institucija.

¹¹ Nav. djelo, 45.

¹² JU Muzeji i galerije Podgorice, JU Muzeji i galerije Nikšić, JU Muzej Bijelo Polje, JU Polimski muzej, Berane, JU Zavičajni muzej „Ganića kula”, Rožaje, JU Zavičajni muzej Pljevlja, JU Muzeji i galerije Budve, OJU „Muzeji” Kotor, JU Muzej i galerija Tivat, JU „Gradski muzej Mirko Komnenović i galerija Josip Bepo Benković”, Herceg Novi.

¹³ Ministarstvo kulture, Analiza kadrovskih kapaciteta u kulturnoj baštini, 2018. godina.

njihovu zajednicu kroz društvene prakse, običaje i umjetnost). Dakle, posjetilac muzeja ima priliku da vidi i rijetke i stare predmete iz različitih zbirki i biće zasjenjen njihovom ljepotom, ali nema mogućnost da dobije holističku predstavu o prošlosti koja se želi predstaviti takvim zbirkama ili precizniju sliku o lokalnoj (svakodnevnoj) kulturi u čijoj zajednici provodi vrijeme. Razmišljanjem o postojećim stalnim postavkama etnografskih zbirki postavlja se pitanje — uolikoj mjeri su tako koncipirane zbirke u vezi sa savremenim, realno postojećim odnosnima u okvirima lokalne kulture i društva. Objašnjenje možemo pronaći u komparativnom prikazu muzeologije na kojoj su zasnovani muzeji u Crnoj Gori (a na kojoj se i danas zasnivaju) i novim postulatima muzeologije koja u svoju djelatnost uključuje koncept nematerijalnog kulturnog nasljeđa.

Možemo zaključiti da tendencija sakupljanja i čuvanja predmeta postoji od prvih civilizacija, ali uprkos tome ne postoji čak ni minimalni konsenzus¹⁴ u vezi sa pitanjem konstituisanja muzeologije kao nauke i njenog predmeta: dok jedni smatraju da muzeologija kao nauka ni na koji način ne postoji, drugi je definišu kao nauku, a treći je vide kao multidisciplinarnu filozofiju muzejskog poslovanja.¹⁵ U periodu kada su u Evropi osnivani prvi muzeji, zapravo kada su se privatne zbirke otvorile znatiželjnoj publici, možemo govoriti samo o prototipovima muzejske institucije — dakle, kraj XVIII vijeka i početak XIX vijeka jeste razdoblje u kojem se pojavila moderna muzejska institucija. Prema Šoli, moguće je prepoznati prvi talas, drugi i treći talas razvoja muzejske struke, pri čemu je posljednji inicirao osnivanje novih tipova muzeja. Muzeji prvog talasa predstavljaju zbirke kuriozитета i riznice koje su bile u vlasništvu aristokratije. Muzeji drugog talasa bili su muzeji industrijske revolucije, opterećeni pitanjima nacionalnog prestiža, koji su tretirali muzejske predmete kao suvenire i reprezentativne dokaze o superiornosti visoke društvene klase.¹⁶ U drugoj fazi ubrzanog razvoja muzejske struke desila se bitna promjena — prvi put je muzej uvažen kao nezaobilazno mjesto edukacije koje govori jezikom trodimenzionalnih činjenica. Takva promjena nije imala velikog udjela u principe selekcije i načine sakupljanja predmeta, ali je inicirala formiranje novih tipova muzeja. Šola taj oblik muzeja naziva „muzejima trećeg vala”, uz objašnjenje da je termin „muzeji 20. vijeka neprimjeren” iz razloga što će muzeji XVIII i XIX vijeka postojati i u XX vijeku.¹⁷ Ključna razlika između ove dvije faze jeste što

¹⁴ Maroević 1993, Šola 2003.

¹⁵ T. Šola, *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*, Hrvatski nacionalni komitet ICOM, Zagreb 2003, 242.

¹⁶ Nav. djelo, 245.

¹⁷ Nav. djelo, 246.

su muzeji drugog talasa imali informativnu ulogu, dok su muzeji nove generacije komunikacijsko-dokumentacijski centri.

Napredak je postignut u Francuskoj gdje su postavljeni temelji moderne muzeologije ubrzo nakon Drugog svjetskog rata, a od posebne važnosti bili su radovi Georges-a Henri Riviere, Hugesa de Varinea i drugih.¹⁸ Pripremajući Generalnu konferenciju ICOM-a 1971. godine Hugo de Varine je sa G. H. Riviereom došao na ideju eko-muzeja¹⁹. Takav oblik muzeja ima poptuno drugačiju koncepciju od tradicionalne muzejske institucije. U njemu nestaju muzejske barijere koje paradigmatiski simbolizuju čuvari zbirke i staklo na vitrinama. U takvoj konstelaciji ideja teško je razlikovati strukovne radnike eko-muzeja i lokalne stanovnike jer su i jedni i drugi uključeni u interpretaciju shodno svojim mogućnostima. Takav muzej ne prepoznaje granice kao što su zidovi zgrade u kojoj je muzej smješten, već navodi na svijest o vrijednostima grada, seoske zajednice ili lokalne istorije i o svim drugim aspektima identiteta neke određene teritorije.²⁰

Dakle, tradicionalan muzej je svečan, izdvojen iz profanog prostora, što se odmah može uočiti na ulazu, a potvrditi predmetima koji su izloženi. U tradicionalnom muzeju muzejski predmet je prvenstveno od velike vrijednosti, bilo da je riječ o vrijednosti materijala, rada ili najčešće rijetkosti. Njegova suština je prezentovanje moći/prestiža njegovih vlasnika, pogotovo kada vlasništvo pripada narodu/naciji.²¹ Tako se može zaključiti da je glavni zadatak tradicionalnog muzeja i njemu sličnih institucija da učvrste i reprezentuju poželjni identitet — i pojedinačnog pripadnika zajednice i cijelog društva i nacije.²²

Kriza u muzeologiji postoji koliko i ona sama, ali tek u tri posljednje decenije XX vijeka postojala je mogućnost za čitanje relevantnih teorijskih svjedočanstava o struci. Muzeji su vrednovani na osnovu kvaliteta zbirke, a kustosi na osnovu svog obrazovanja, dok sada broj muzejskih profesionalaca raste i obrazuje se kadar koji može dati kritički pogled i analizu o svojoj

¹⁸ Nav. djelo, 259.

¹⁹ Eko-muzeji su novi koncept muzejskog poslovanja koji je nastao početkom sedamdesetih godina XX vijeka u Francuskoj. Oni su neka vrsta materijalizacije novog načina razmatranja odnosa čovjeka i njegove okoline. Ovakav tip muzeja nije jedini rezultat dugogodišnjeg razmatranja i kritičkog sagledavanja muzeologije, ali su upravo oni praktična realizacija koja sadrži teorijska razmatranja velikog broja muzejskih teoretičara i praktičara koji su godinama ukazivali na ograničenja muzeološke discipline povezane samo sa muzejima kao jasno definisanim ustanovama i izloženim muzejskim predmetima.

²⁰ T. Šola, *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*, Hrvatski nacionalni komitet ICOM, Zagreb 2003, 251.

²¹ Nav. djelo, 261.

²² Nav. djelo, 275.

struci.²³ Promjena od institucije ka fenomenu jeste glavna promjena u promišljanju koncepta muzeologije.²⁴ Pravo pitanje koje treba razmotriti ne tiče se samo muzejske institucije. Teorija se ne može zasnivati na instituciji već se mora usredsrediti na fenomen, a takav fenomen je zapravo nasljeđe. To znači izlazak i percepciju ka širem institucionalnom opsegu ili čak i vaninstitucionalnom.²⁵

U svojim razmatranjima nove muzeologije Peter van Mensch ukazuje na to da se taj termin pojavljuje tri puta, u tri različita vremena, na tri različita mjesta i sa tri različita značenja: prvi put u SAD kao pokušaj edukacijske uloge muzeja, zatim krajem sedamdesetih u Francuskoj kao novi način razmišljanja o ulozi muzeja u društvu, i treći put osamdesetih godina u Velikoj Britaniji sa povećanjem interesa za kvalitetom muzejske komunikacije i uloge muzeja u društvu. Sâm naziv *nova muzeologija* prvi put je javno iznesen 1980. godine u tekstu Andrea Desvallesa, a oblik *nova* upotrijebljen je kako bi semantički definisao prostor koji treba da ukaže da se radi o dopuni prethodnog pojma *muzeologija*.²⁶ Tako Peter van Mensch ukazuje na zbrku oko termina koji su istovremeno i alternativa. Ni drugi pokušaji objašnjenja nisu bili precizniji. Peter Vergo je prepoznaje kao stanje nezadovoljstva sa starom muzeologijom, Rene Rivard njenu glavnu karakteristiku vidi sa otvorenošću muzeja prema javnosti i društvu, Hugues de Varine smatra da je nova muzeologija nastala kao posljedica procesa koji se dešavao tokom šezdesetih godina i koji je stvorio temelj za novi pristup muzejima, dok Peter Devis svoje razmatranje zasniva na sagledavanju šireg konteksta opšteg interesa za nasljeđe i kulturni identitet.²⁷ Iako postoji veliki broj potpuno različitih razmišljanja, pogleda na muzeologiju i određenja, moguće je pronaći nekoliko zajedničkih karakteristika. Na prvom mjestu je nezadovoljstvo „tradicionalnom”/klasičnom muzeologijom, zatvorenost muzeja i nepostojanje komunikacije sa zajednicom u kojoj se nalazi, kao i postojanje želje za promjenom i unapređivanjem muzeološke djelatnosti. U terminu *nova muzeologija* sadržana su teorijska promišljanja uloge muzeja u društvu i odnosa čovjeka i nasljeđa sa posebnim isticanjem interpretacije i primjene u svakodnevnom životu.

²³ Nav. djelo, 301.

²⁴ Nav. djelo, 285.

²⁵ Nav. djelo, 289.

²⁶ D. Babić, *O muzeologiji, novoj muzeologiji i znanosti o baštini*, Ivi Maroeviću baštinici u spomen, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2009, 55.

²⁷ Nav. djelo, 56.

Nova muzeologija i koncept eko-muzeja predstavljaju važnu prekretnicu u razvijanju muzeološke misli kroz kritiku dotadašnje muzejske prakse i metoda kojima se služila. Nova muzeologija je otvorila novo polje, odnosno pravac ili školu, naglašavajući da primarni sadržaj i suština izučavanja ne treba da bude muzejski predmet ili zbirka, već koncept nasljeđa koji podrazumijeva redefinisane muzejskog predmeta. Na taj način je okrenuta u pravcu da svoj osnovni pojam izučavanja konceptualno i sadržajno širi približavajući se ideji sveobuhvatnosti nasljeđa.²⁸ Novi muzej nije trebalo da predstavlja alternativu, već dodatak koji ukazuje na nove dimenzije.²⁹ Ideja novog muzeja zasniva se na identifikaciji i označavanju elemenata nematerijalne kulture koji predstavljaju sastavni dio okruženja jer tako ljudi ostvaruju pravo na sopstveni lokalni i regionalni identitet. Naime, muzej prihvata učešće u potrazi za identitetom, ali sada njegovi ciljevi prevazilaze jednostrano modelovanje identiteta iz razloga što novi muzej ima tendenciju da doprinese svakodnevnom životu i rješavanjem pitanja na konkretan način.³⁰ Kultura je proces, a tradicionalna muzeologija nastoji da izdvajanjem predmeta iz konteksta izdvoji i zaustavi određeni vremenski period i na taj način se teži statičkom baštinjenju predmeta. To u pozadini ima ideju „zamrzavanja prošlog trenutka”. Tendencija baštinjenja/zaštite sasvim je suprotna kulturnoj dinamici u čijoj je suštini promjena.³¹ Takav paradoks je u domaćoj muzeologiji i zaštiti kulturnih dobara uopšte, prilično izražen i očitava se u nastojanjima da se baštini samo ono što je „izvorno”, „iskonsko”, „autentično”, „predindustrijsko” i „tradicionalno”. U tome, to se nameće kao imperativ u shvatanju savremene kulture bez obzira na to što je takvo shvatanje savremene kulture disfunkcionalno, a često čak i destruktivno.³² Važan trenutak je tada kada se napusti još uvijek dominantna ideja prostog ređanja predmeta i kada u skladu sa znanjima stečenim u matičnoj disciplini (etnologiji/antropologiji) primijenimo znanje koje ukazuje na predmete kao znakove i kada njih tretiramo kao komunikacijsko i značenjsko sredstvo. Na takav način i muzealije i druga muzeološka sredstva mogu da se koriste za prezentaciju značenjskih sistema.³³

²⁸ Nav. djelo, 58.

²⁹ A. Milosavljević-Ault, *Nova muzeologija kao činjenica savremenosti*, Časopis Kultura 144 (2014), 16.

³⁰ Nav. djelo, 18.

³¹ M. Matić, *Muzej na otvorenom — totalna informacija?*, Muzeji u Srbiji: započeto putovanje, Muzejsko društvo Srbije, Beograd 2008, 175.

³² Nav. djelo, 176.

³³ Nav. djelo, 178.

Koncept nematerijalnog kulturnog nasljeđa u javnim diskursima pojavio se tokom sedamdesetih, a sam termin je nastao 1982. godine na konferenciji u Meksiku.³⁴ Generalna konferencija Uneskovu u oktobru 2003. godine na svom 32. zasjedanju usvojila je *Konvenciju o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasljeđa*. U ovom dokumentu „nematerijalno kulturno nasleđe označava prakse, prikaze, izraze, znanja, vještine, kao i instrumente, predmete, artefakte i kulturne prostore koji su s njima povezani — koje zajednice, grupe, i u pojedinim slučajevima pojedinci, prepoznaju kao dio svog kulturnog nasljeđa. NKN se ispoljava u sledećim oblastima: usmenim tradicijama i izrazima, uključujući i jezik kao nosioca nematerijalnog kulturnog nasljeđa, izvođačkim umjetnostima, društvenim običajima, ritualima i svečanim događajima, znanjima i običajima koji se tiču prirode i svemira i vještinama vezanim za tradicionalne zanate.”³⁵ Pored toga ono što je posebno važno i istaknuto u Konvenciji jeste da se tako definisano nematerijalno kulturno nasleđe prenosi sa generacije na generaciju u zajednicama i grupama koje ga iznova stvaraju, uzimajući u obzir njihovu interakciju sa okruženjem, pružajući im osjećaj identiteta i kontinuiteta, a na taj način promovirajući poštovanje prema kulturnoj raznolikosti i ljudskoj kreativnosti.³⁶ Tokom posljednje dvije decenije navedeni koncept je sve prisutniji kako u naučnom kontekstu tako i u kontekstu politike i turizma, što je rezultovalo umnožavanjem literature koja razmatra ključna pitanja i problem nematerijalnog kulturnog nasljeđa. NKN nije okamenjena kategorija koja se strogo prenosi kao zavjet ili receptura, već je predmet interpretacije i izmjena koje u nju unose njeni prenosioci i baš u toj živosti leži njena najveća vrijednost. Konvencija se fokusira na živ izraz nematerijalnog kulturnog nasljeđa, koje zajednice, grupe ili pojedinci koji ga praktikuju prepoznaju kao dio svog kulturnog identiteta.³⁷

U kontekstu nove muzeologije Marilena Alivizatou ukazuje na depolitizaciju muzeja, saradnju institucija i zajednica čije je nasleđe prezentovano.

³⁴ W. Leimgruber, *Švicarska i UNESCO-va Konvencija o zaštiti nematerijalne baštine*, Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2013, 123.

³⁵ UNESCO. 2003[2010]. *Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa*, član 2, paragraf 1 i 2. Dostupno na: http://www.kultura.gov.rs/sites/default/files/documents/Konvencija_o_ocuvanju_nematerijalnog_kulturnog_nasljedja.pdf (pristupljeno: 1. marta 2020. god.).

³⁶ UNESCO 2003 [2010], član 2, paragraf 1.

³⁷ D. Živković, *Implemetacija Konvencije u očuvanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa u Republici Srbiji*,

Nematerijalno kulturno nasleđe 1, Centar za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa, Beograd 2011, 23.

Ukazivanjem na drugačiji muzeološki pristup i angažovanje antropologa prilikom saradnje zajednica i zaposlenih u muzeju, možemo da prepoznamo značaj inkluzivne muzeologije. Od samog početka XXI vijeka i birokratizovanog pristupa nematerijalnom kulturnom nasljeđu ova tema je neiscrpnna. Istraživački rad i studija autorke zahtijevali su blisku povezanost i uranjanje u ispitivanu muzejsku sredinu, javne institucije, izložbe, prodajne objekte u sklopu muzeja, kao i ostvarivanje prijateljskih veza sa kustosima i drugim zaposlenim osobljem.³⁸ Takođe, u ovoj studiji prisutna je ideja muzeja kao prostora za skladištenje materijalne kulture koja se međusobno prožima sa njenim neopipljivim aspektom. Uz to, bavljenje nematerijalnim nasljeđem u kontekstu izlaganja i interpretacije upućuje na novu muzeologiju, u kojoj čovjek, a ne predmet, zauzima centralno mjesto, što pruža konceptualni okvir za preispitivanje savremenog muzeja i međuodnosa materijalnog i nematerijalnog.³⁹ Kako bi promišljanje nasljeđa bilo u navedenim okvirima, neophodno je ostaviti prostora za glas i riječ onih čije se nasljeđe reprezentuje u muzejima. Proširivanjem aktivnosti muzeja i stvaranjem takvih uslova da oni koji praktikuju odabrane izraze nematerijalnog nasljeđa imaju priliku da isto izraze, teži se ka potpunom upražnjavanju savremene muzeološke paradigme. Od 2004. godine muzeji se percipiraju kao javni i dijaloški prostori, a promjenom interesovanja koje se kreće od objekta ka publici akcentovana je uključenost kulturnih zajednica.⁴⁰

Ključni element u strukturi novog muzeja jeste mogućnost aktivne uloge stanovništva u oblikovanju i djelovanju muzeja, čime bi stanovništvo istovremeno bilo i akter i predmet muzejskog rada. Pojedinaac (lokalno stanovništvo) dobija mogućnost da donosi odluke, učestvuje u procesu, postaje muzeograf i prenosilac poruke. Šira javnost dobija mogućnost da učestvuje u aktivnosti muzeja kroz različite radne grupe. U idealnom slučaju naučno i tehničko osoblje i aktivna publika iz redova lokalnog stanovništva izjednačeni su u koncepciji, produkciji i evaluaciji muzejskih izložbi. Novi muzej, za razliku od tradicionalnog, odlikuje se integrisanim i integralnim

³⁸ Etnografski teren autorke bili su muzeji koji su, svaki posebno, dobili svoje mjesto u njenoj studiji. Terensko istraživanje obavljala je u periodu od 2006. do 2008. godine, obuhvatajući Evropu, Sjevernu Ameriku i Pacifik. Posebna vrijednost studije ogleda se na konkretnim primjerima i čvrsto utemeljenim argumentima. Promišljanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa koje počiva na postulatima savremene muzeologije, prikazala je kroz pet različitih muzeja i primjera dobre prakse: Muzej Te Papa u Vanuatu kulturnom centru, Nacionalni muzej američkog Indijanca, obilježavanje Utsavam festa u muzeju Horniman u Londonu i Muzej du quai Branly u Parizu.

³⁹ M. Alivizatou, *Intangible heritage and the museum: new perspectives on cultural preservation*, Left Coast Press: Walnut Creek, California 2012, 17.

⁴⁰ Nav. djelo, 1–20.

pristupom stvarnosti. Riječ je o interdisciplinarnom pristupu u kome je akcenat na odnosima između čovjeka i njegove okoline.⁴¹ Kada bi se muzeji uključili u svakodnevni život zajednice u kojoj se nalaze i rade, mogli bi da djeluju na osnaživanje lokalnog identiteta i razvoj turizma i ekonomije, kao i na proizvodnju znanja, ekološke svijesti, odnosno na jačanje lokalnih sredina u odnosu na državnu organizaciju.⁴²

Okviri rada ne dozvoljavaju dalji komparativni pristup, ali iz prethodnog teksta moguće je uvidjeti principe na kojima počiva muzeološka djelatnost u Crnoj Gori, kao i širu percepciju koju nam nude postulati nove muzeologije. Usvajanjem novih metoda i širenjem znanja o muzeologiji omogućava se sticanje svijesti o značaju kulturnog nasljeđa za identitet jednog naroda.

LITERATURA

- [1] Alivizatou, M., *Intangible heritage and the museum: new perspectives on cultural preservation*, Left Coast Press: Walnut Creek, California 2012.
- [2] Babić, D., O muzeologiji, novoj muzeologiji i znanosti o baštini, u: *Ivi Maroeviću baštinici u spomen*, zbornik radova, ur. Vujić Ž. i M. Špikić, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 43–60.
- [3] Gavrilović, Lj., Muzeologija u vakuumu, *Etno-antropološki problem* 1(1). Beograd 2006, 45–57.
- [4] Gavrilović, Lj., Etnografski muzeji/zbirke i konstrukcija identiteta, u: *Antropologija savremenosti*, ur. Nedeljković, S., Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd 2007, 172–189.
- [5] Gavrilović, Lj., *Muzeji i granice moći*, Biblioteka XX vek, Beograd 2011.
- [6] Leimgruber, W., Švicarska i UNESCO-va Konvencija o zaštiti nematerijalne baštine, u: *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, ur. Hameršak M., I. Pleše i A. Vukušić, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2013, 122–149.
- [7] Matić, M., Muzej na otvorenom — totalna informacija?, u: *Muzeji u Srbiji: započeto putovanje*, ur. Lj. Gavrilović i M. Stojanović, Muzejsko društvo Srbije, Beograd 2008, 173–181.
- [8] Milosavljević-Ault, A., *Nova muzeologija kao činjenica savremenosti*, *Kultura* 144 (2014): n. pag. Web.
- [9] Medin, D., Prilog poznavanju pravnog okvira zaštite i očuvanja kulturne baštine u Crnoj Gori do Drugog svjetskog rata, u: *Učenjaci, starinari, arheolozi: arheologija u*

⁴¹ A. Milosavljević-Ault, *Nova muzeologija kao činjenica savremenosti*, *Časopis Kultura* 144 (2014), 21–22.

⁴² Lj. Gavrilović, *Muzeologija u vakuumu*, *Etno-antropološki problem* 1(1), Beograd 2006, 47.

- svetlu spostvene istorije*, ur. Jovan D. Mitrović, Srpsko arheološko društvo, Beograd 2019, 21–54.
- [10] Šola, T., *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*, Hrvatski nacionalni komitet ICOM, Zagreb 2003.
- [11] Todorović, J., Razumevanje nematerijalnog kulturnog nasleđa, u: *Nematerijalno kulturno nasleđe 1*, ur. D. Živković, Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društva: Centar za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasleđa pri Etnografskom muzeju u Beogradu, Beograd 2011, 76–78.
- [12] Vujnović, A., Nematerijalna baština u svetu muzeja, u: *Muzeji u Srbiji: započeto putovanje*, ur. Lj. Gavrilović i M. Stojanović, Muzejsko društvo Srbije, Beograd 2008, 23–33.
- [13] Živković, D., Implementacija Konvencije o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa u Republici Srbiji, u: *Nematerijalno kulturno nasleđe 1*, Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društva: Centar za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasleđa pri Etnografskom muzeju u Beogradu, Beograd 2011, 22–27.
- [14] UNESCO. 2003[2010]. *Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa*. Dostupno na: http://www.kultura.gov.rs/sites/default/files/documents/Konvencija_o_ocuvanju_nematerijalnog_kulturnog_nasledja.pdf

Ljubica RADOVIĆ-MILIČIĆ

MUSEUM PRACTICE IN MONTENEGRO: A RETROSPECTIVE AND A LOOK INTO THE FUTURE

Summary

The concept of the intangible cultural heritage has been increasingly present for several years both in scientific discourse and in the context of politics and tourism, and one of approaches in dealing with this phenomenon is its interpretation in museums. In October 2004. the General Assembly of ICOM adopted the Seoul Declaration of ICOM on the Intangible Heritage and in this way the intangible heritage is recognized as an important segment of museum practice. Subsequently, the interpretation of the intangible cultural heritage becomes a segment of the new museology. In that context, in this paper it will be presented chronological development of the idea on importance of the existence of museums in Montenegro, while pointing out the traditional museology on which museum activity in mentioned country still rests. After positioning museology and pointing out the shortcomings of traditional postulates, in this paper it will be outlined key periods for the development of new museology. Pointing to a desirable change in the museological paradigm highlights the interpretation of heritage within museum practice. Accordingly, the aim of this paper is to point out the importance of participatory museology as a domain reflecting the change and progress of the museological and ethnological-anthropological approach.

Key words: intangible cultural heritage, museum, museology, participatory museology